

Венжинович Н. Ф.,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ КІЛЬКОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена порівняльному аналізу фразеологічних одиниць на позначення категорії кількості в англійській, українській та російській мовах. Дослідження виконано в лінгвокультурологічному аспекті. Авторка доходить висновку про те, що фразеологізми на позначення категорії кількості у досліджуваних мовах є яскравими ілюстраціями ментальних особливостей їх носіїв.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, категорія кількості, ментальні особливості, лінгвокультурологічний аспект, порівняльний аналіз.*

Статья посвящена сравнительному анализу фразеологических единиц, представляющих категорию количества в английском, украинском и русском языках. Исследование выполнено в лингвокультурологическом аспекте. Автор приходит к выводу о том, что фразеологизмы, представляющие категорию количества в исследуемых языках, являются яркими иллюстрациями ментальных особенностей их носителей.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, категория количества, ментальные особенности, лингвокультурологический аспект, сопоставительный анализ.*

The article focuses on the comparative analysis of phraseological units denoting the category of quantity in English, Ukrainian, and Russian. The study is accomplished in linguoculturological aspect. The author draws a conclusion that phraseologism under study in the languages indicated are vivid illustrations of mental peculiarities of their representatives.

Key words: *phraseological unit, the category of quantity, mental peculiarities, linguoculturological aspect, comparative analysis.*

Сучасна лінгвістика все частіше нині звертається до вивчення різноманітних мовних явищ у лінгвокультурологічному аспекті. Оскільки фразеологізми образно відтворюють різні сторони життя й діяльності людини, то вони не раз уже ставали предметом наукових студій.

Цікавими для нас є погляди на задекларовану проблему вітчизняних (Б. Ажнюка, Р. Зорівчак, В. Говердовського, С. Єрмоленко, В. Калашника, Є. Отіна, В. Ужченка) та зарубіжних лінгвістів (А. Мелерович, В. Мокієнка, В. Телія) тощо [див., наприклад, 3; 6; 7; 10; 11; 14; 15 тощо]. У працях В. М. Мокієнка простежується виникнення первинного образу фразеологізму, подано глибокі етимологічні розвідки, які сприяють засвоєнню великого обсягу інформації про сталий фразеологічний вираз [див., напри-

клад, 9; 10]. Б. М. Ажнюк вважає, що фразеологізми “є носіями не тільки предметно-логічного значення, в їх формі відображені, “сфотографовані” характерні риси етнокультурного обличчя даного народу” [1, с. 3]. Погоджуємося з думкою А. М. Мелерович, яка стверджує, що “дослідження проблеми моделювання фразеологічних одиниць набуло нових перспектив у зв’язку з вивченням фразеології в когнітивному аспекті як системи мовних засобів, яка особливим чином фіксує процеси пізнання, відображення свідомістю об’єктивної дійсності, що слугує своєрідним мовним кодом перетворення і зберігання інформації про навколишнє, вираження відношення до пізнаваного світу” [15, с. 29] (*переклад наш – Н. В.*).

Проте у порівняльному аспекті фразеологізми на позначення категорії кількості в англійській, українській та російській мовах із погляду лінгвокультурології ще не були предметом спеціального дослідження. Саме у цьому вбачаємо новизну нашої наукової розвідки. Актуальною вона є тому, що нині, як ніколи, потрібно заглибитися у вивчення наших витоків, наших коренів, порівняти ментальні особливості різних етносів на прикладі, зокрема, фразеологічних одиниць англійської, української та російської мов. Адже міжкультурна комунікація не може успішно здійснюватися без знання цих особливостей. А фразеологічні одиниці є тим багатим матеріалом, в якому захована народна мудрість, культура народу, його традиції, звичаї, вірування тощо. Як відомо, українська і російська мови є близькоспорідненими, англійська ж стосовно них – віддаленоспоріднена. Отож ми ставимо собі за мету простежити спільне й відмінне у цих мовах на прикладі фразеологізмів, що позначають кількість, з’ясувати роль стійких виразів у здійсненні спілкування англійців, українців та росіян. Тим самим ми плануємо встановити та проаналізувати ментальні особливості зазначених етносів через фразеологізми. Наше завдання також полягає у тому, щоб привернути увагу до того, як фразеологічні вирази виступають виразниками культурних надбань трьох народів, як досконале вивчення цього мовного матеріалу сприятиме поглибленню й розширенню міжмовних та міжкультурних контактів між народами.

Джерельною базою нашого дослідження слугували словники [2; 4; 5; 8; 12; 13; 16].

Під фразеологізмом ми, услід за В. Д. Ужченком, розуміємо “відтворене, цілісне за значенням, стійке за складом і структурою словосполучення” [14, с. 7]. Учений стверджує, що практично всім фразеологізмам властивий культурно-національний компонент [там само, с. 433]. І хоча зроблено у цій галузі чимало, проте все ще залишається багато нез’ясованого, дискусійного. У пропонованій статті ми представимо декілька лінгвокультурологічних розвідок на позначення категорії “велика кількість, багато”.

Англ. *Danaideantask* [9, с. 30]; укр. *бездонна (дірява) бочка* – велика кількість, безконечно, марно витрачена [13, с. 37]; рос. *бездонная бочка* [16, с. 76] – *тс*;

Бездонна бочка – це бочка данаїд – дочок царя Даная. Данай, правитель острова Аргоса, знаменитим був не тільки тим, що мав п'ятдесят дочок, а й тим, що навчав людей копати криниці. Цареві дочки-данаїди допомагали батькові відшукувати джерела. За словами оракула, Данай мав загинути від руки свого зятя. А їх мало бути аж п'ятдесят. І коли брат Даная – Єгипет, батько п'ятдесяти синів, домігся, аби Данай віддав своєї дочок йому в невістки, батько умовив наречених повбивати своїх чоловіків у першу шлюбну ніч. Це зробили всі, крім однієї, котра насправді встигла покохати свого обранця. Сорок дев'ять сестер були суворо покарані: боги прирекли їх наповнювати водою бездонну бочку в підземному царстві – Аїді. Така кара була не випадковою – добру справу робили данаїди за земного життя – віднаходили людям джерела води. Після їх злочину – пролиття крові їх чоловіків – боги повернули данаїд до первинної доброї справи – до води, але вже в якості страждання. Кожен, хто вчинить зло, безмежно страждатиме за часом, коли він творив добро, але вороття не буде [див. 3, с. 64].

Англ. *the lion's share; the grater part (of sth.); the bulk (of sth.)* [за байкою Езопа] [2, с. 614]; укр. *левова пайка (частка)* чого – дуже багато або велика частина [13, с. 481]; рос. *львиная доля* [16, с. 558] – *тс*;

Образ фразеологізму співвідноситься з зооморфним кодом культури, тобто зі сукупністю імен тварин, які виступають як носії культурних властивостей, що їм приписують. Це надає цим іменам ролі знаків мови культури. В основі образу лежить зооморфна метафора, тобто уподібнення тваринного і людського світів. Лев у міфопоетичних уявленнях – цар звірів; це дозволяє йому виконувати роль символу царської влади. Саме левові як царю належить найбільша і найкраща частина здобичі. Фразеологізм у цілому виступає в ролі еталона великої частини, великої кількості чогось [див. 5, с. 368].

Англ. *pour down (ons. o.) a sif from a horn of plenty (as if from a cornucopia); rain down (ons. o.) in a never-ending stream* [9, с. 545]; укр. *як (мов, ніби і т. ін.) з рога достатку (Амальтеї)*, книжн. у великій кількості, щедро, рясно [13, с. 602]; рос. *как из рога изобилия* – об источнике неисчерпаемого изобилия чего-л. (перевод с лат. *cornucopiae* – рог, наполненный цветами и плодами, символ изобилия) [16, с. 259].

Йдеться про ріг кози Амальтеї, наповнений квітами, фруктами й овочами. Його шанували і мали своїм символом божественна Гея, могутній Геракл, богиня долі Фортуна і бог багатства Плутос. Амальтея – дивовижна коза: вона вигодувала Зевса, котрого ховали на Криті від Кроноса, жорстокого бога, який пожирав дітей і хотів з'їсти малолітнього Зевса. А

Зевс, коли став богом богів і людей, здолав Кроноса і змусив його виригнути всіх поглинутих дітей цілими і здоровими. Крім цього, вдячний бог-Громовержець забрав козу Амальтею на небо і перетворив її на сузір'я. Ріг вознесеної до зір кози подарував своїм рятівникам: із цього рогу вони могли брати все, що забажають і скільки забажають – а багатства в рогові не поменшає. Тож невичерпним може бути той достаток, що від добра. Не вичерпуються тільки ті багатства, які здобувають не через придбання, а через віддавання. Багатство і достаток скупого не можуть бути невичерпними, бо він їх не черпає. Багатство і достаток щедрого не можуть вичерпатись, бо він віддасть не тільки останнє, а й те, чого ще не має [3, с. 15-16].

Англ. *baker's (devil's, great, long, printer's) dozen* – за старим англійським звичаєм торговці хлібом одержували від булочника 13 хлібів замість 12, що й становило їх прибуток [2, с. 61]; укр. *чортове число, чортова дюжина* [13, с. 764] – тринадцять; рос. *чертова дюжина* [16, с. 754] – те;

Дюжина – старовинна міра рахунку (дорівнює 12), яка застосовувалася до введення в Росії в 1918 році метричної системи мір, а також 12 однорідних предметів. Чортова дюжина – це тринадцять. Образ фразеологізму співвідноситься з числовим кодом культури, в якому ті чи інші числа наділяються значимими для культури смислами. У більшості культур і релігій числа мають складну й багатозначну символіку. В християнській традиції неприйняття числа тринадцять і наділення його негативними значеннями пов'язано з присутністю 13-ти учасників Таємної вечері, один із яких зрадив Христа. В Європі 13 сприймається як диявольське “відьмацьке” і чорно-магічне число. Нещасливе число 13 – чортова дюжина – звичайно протиставляється щасливому числу 12 – дюжині (12 Апостолів, 12 місяців річного циклу тощо). Тринадцять є одним із улюблених чисел диявола, носія світового зла, на що в образі фразеологізму вказує прикметник *чортова* [див. 5, с. 724] (*переклад наш – Н. В.*).

У процесі порівняння фразеологізмів на позначення категорії кількості ми матеріал чужих мов сприймаємо через призму рідної мови, пропускаючи інформацію через свою свідомість, враховуючи свій життєвий досвід. Якщо в українській і російській мові це робити легше, бо в носіїв цих мов є багато спільного в історії, культурі, звичаях, традиціях, то коли аналізуємо стійкі вирази англійської мови, зустрічаємося з труднощами нерозуміння ментальних особливостей її носіїв. У такому випадку залучаємо більшу кількість довідкової літератури, що сприяє кращому розумінню значення мовних одиниць.

Досліджений матеріал свідчить про надзвичайне різноманіття символів, кодів культури, закладених у фразеологічних одиницях. Нами спостережене активне використання у фразеологічних одиницях усіх трьох

мов античних легенд. Це, зокрема, повчальна історія про дочку царя Данаї, в якій закладено глибинний смисл, який полягає у тому, що треба задуматися людям, що чинять зло, бо прийде час, і вони шкодуватимуть про заподіяне зло, та історію не можна повернути назад. Це також і зооморфний код культури, втілений в імені *лев*, яке асоціюється в нашій свідомості з чимось великим, великою кількістю. У досліджених фразеологізмах ми спостерегли широку символіку різних чисел, зокрема, числа *тринадцять*. І хоч українська та російська мови є близькоспорідненими, а англійська – віддаленоспоріднена, простежується багато спільного у ментальному сприйнятті явищ дійсності носіями цих мов. Вбачаємо перспективним подальше дослідження цієї теми, розгорнувши в глибину категорію кількості. Плануємо порівняти на матеріалі трьох мов наповнюваність фразеологізмами категорії кількості, зокрема у підгрупі “мало, мала кількість”, “рівна кількість”, “повна відсутність когось, чогось”. У подальших наукових дослідженнях звернемо докладніше увагу на частково еквівалентні та безеквівалентні фразеологічні одиниці в англійській, українській та російській мовах на позначення категорії кількості. Зосередження уваги саме на вивченні таких фразеологічних одиниць зумовлене вимогами сучасності, коли налагоджуються все тісніші міжнародні контакти у різних галузях, поглиблюється міжкультурна комунікація. Тому для повного порозуміння між собою носіїв близько- та віддаленоспоріднених мов таке дослідження нагально необхідне, попри те, що вже й багато зроблено у цій царині. Адже по-різному, в різних умовах формувалася мовна культура наших народів, виробилися свої, неповторні цінності. А отже, завдання науковців – сприяти покращенню мовної культури особистості, особливо в наш час глобалізаційних змін, сприяти взаєморозумінню, зокрема і за допомогою стійких фразеологічних виразів, в яких народи заклали вічну мудрість.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Монографія / Б. М. Ажнюк / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / [відп. ред. Ю. О. Жлуктенко]. – К. : Наук. думка, 1989. – 136 с.
2. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. – 2-е вид., випр. – К. : Знання, КОО, 2005. – 1056 с.
3. Багнюк Анатолій. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник / Анатолій Багнюк. – Тернопіль: Новий колір, 2008. – 828 с.
4. Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20 000 фразеологических единиц / А. В. Кунин. – 6-е изд., исправл. – М. : Живой язык, 2005. – 944 с.
5. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / Отв. ред. В. Н. Телия. – 2-е изд., стер. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА. – 784 с. (Фундаментальные словари).

6. Зализняк Анна А., Левонтина И. Б., Шмелев А. Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира: Сб. ст. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 544 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
7. Кононенко Віталій. Символи української мови. Монографія / Віталій Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
8. Лубенская С. И. Большой русско-английский фразеологический словарь / С. И. Лубенская. – 2-е рус. изд. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 1056 с.
9. Мокиенко В. М. Почему так говорят? От Авося до Ятя. Историко-этимологический справочник по русской фразеологии / В. М. Мокиенко. – СПб: Норинт, 2006. – 512 с.
10. Мокиенко В. М. Загадки русской фразеологии. – 2-е изд., перераб. / В. М. Мокиенко. – СПб: Авалон, Азбука-классика, 2007. – 256 с.
11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Монографія / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
12. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка та ін. – 3-є вид. – К. : Міленіум, 2005. – 352 с.
13. Словник фразеологізмів української мови / Уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с. – (Словники України).
14. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 497 с.
15. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингво-методический аспекты): Международная научно-практическая конференция, посвященная юбилею д. ф. н., проф. А. М. Мелерович (Кострома, 20-22 марта 2008 г.). – М. : ООО Издательство "Эллис", 2008. – 615 с.
16. Фразеологический словарь современного русского литературного языка / Под ред. А. Н. Тихонова. Справочное издание: В 2 т. – М. : Флинта: Наука, 2004. – 832 с.